

HVARSKA BRATOVŠTINA SV. DUHA U KASNOM SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

U radu autorica prikazuje djelovanje hvarske bratovštine Sv. Duha od njezina osnutka u XIV. stoljeću do uspostave francuske vlasti u Dalmaciji 1806. godine, kada su ukinute gotovo sve bratovštine u istočnojadranskim komunama, pa tako i ova. Na temelju analize izvorne arhivske građe - administrativne knjige bratovštine Sv. Duha (1773.-1804.) koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru, zatim objavljenoga pravilnika (matrikule) bratovštine, Valierove i Priulieve kanonske vizitacije Hvarske biskupije 1579. i 1602./1603., kao i podataka iz relevantne literature o hvarskoj crkvenoj povijesti, u radu se nastoji dati opis karizme i djelovanja navedene bratovštine, prikazati njezin unutarnji ustroj, te naposljetku istaknuti njezinu vjersku i socijalno-karitativnu ulogu u hvarskome društvu tijekom kasnog srednjeg i ranoga novog vijeka.

Ključne riječi: bratovština Sv. Duha; Hvar; Hvarska biskupija; srednji vijek; rani novi vijek

Uvodna riječ

Vjerske laičke udruge – korporacije koje se nazivaju bratovštine (u izvorima *fraternitas, confraternitas, sodalitas, fratanea, fratilia, fratria, fratiglia, fradaglia, fraterna, schola, scola, compagna, congregazione, consorzio*) u srednjem i ranom novom vijeku djelovale su s ciljem promicanja različitih aspekata pobožnosti i socijalne brige za svoje članove u skladu s kršćanskim načelima.¹ Takve su udruge još od XII. stoljeća osnivane su po istočno-jadranskim komunama (npr. Zadar 1177. g., Split 1186. g.), ali i seoskim naseljima u komunalnome distriktu.² Od XIII. stoljeća nadalje u različitim izvorima, naročito oporukama, redovito nalazimo zapise

¹ Lovorka Čoralić, Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike, *Croatica christiana periodica*, 27/1991, 88-96; Irena Benyovsky, Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *Croatica christiana periodica* 41/1998., 137.

² Mihovil Bolonić, Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku (1323-1973), *Bogoslovska smotra* 43/1974., 459-461.

o bratovštinama (Trogir, Dubrovnik, Zadar).³ Osobit uzlet i procvat, pod utjecajem talijanskoga kulturno-duhovnog kruga, bratovštine na istočnom Jadranu doživjele su u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Crkva je kroz djelovanje bratovština razvijala duh milosrđa i solidarnosti među vjernicima, ali i onim pripadnicima pojedinih društvenih skupina koje je okupljalo isto zanimanje. Bratovštine nisu nastajale samo na inicijativu Crkve, već i iz osjećaja stanovnika komunâ za nužnošću socijalnog i profesionalnog povezivanja. Premda je njegovanje pobožnosti bio glavni cilj djelovanja bratovština, povod njihovu osnutku nije uvijek bila sama pobožnost, nego i različite prirodne i društvene nepogode, primjerice epidemije, ratovi, požar, glad i sl. Tako su u srednjemu vijeku formirane različite bratovštine, koje su pod titularom Blažene Djevice Marije, Duha Svetog, Sv. Antuna opata, Sv. Roka, Sv. Lazara i dr. djelovale sa specifičnim zadatkom da njeguju bolesnike, ukopavaju mrtve (osobito za vrijeme kuge), uzdržavaju hospitale za bolesne, nemoćne i starije, brinu za siromahe i nezakonitu djecu, siromašne djevojke koje se žele udati, itd. No, najviše je bio raširen broj onih bratovština, kojima je prvotni zadatak bio podizanje te uzdržavanje pojedinih crkava i oltara i održavanje bogoslužja u tim crkvama ili na tim oltarima.⁴

Po uzoru na komunalnu organizaciju društva, srednjovjekovne i ranonovovjekovne bratovštine bile su strukturno vrlo dobro uređene zajednice (udruge), kojima su na čelu stajali upravitelji (gastaldi, župani, sudci, prokurator).⁵ Bratimi su slobodno, bez uplitanja crkvene hijerarhije, jednom godišnje birali svoju upravu, koja ih je predstavljala u pojedinim javnim nastupima i dužnostima. Svaka je bratovština imala kapelana, koji je bio zadužen za duhovno vodstvo zajednice, no treba istaknuti da obično klerik, odnosno svećenik nije bio član uprave bratovštine, što jasno govori o laičkoj i demokratski uređenoj organizaciji koja, iako ima potporu Crkve (mjesnog biskupa) i djeluje u sklopu Crkve, njezina se hijerarhija ne upliće u bratovštinski unutarnji život. Ipak, osnivanje bratovštine i njezin statut morao je odobriti i potvrditi mjesni biskup, jer je Crkva na taj način ipak htjela zadržati određenu kontrolu nad bratovštinom, odnosno biskup je davao dozvolu za utemeljenje bratovštine i može se zaključiti da je Crkva bila inicijator osnutka i širenja bratovština.⁶ Isto tako, bratovština djeluje uz podršku komunalnih vlasti, odnosno, kao što se može vidjeti na primjeru hvarskih bratovština, mletačke vlasti. Tako je, primjerice, i statut ovdje razmatrane hvarske bratovštine Sv. Duha potvrdio

---

³ Tomislav Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, Književni krug, 2007., 127.

⁴ Bratovštine, *Hrvatska enciklopedija* sv. III, Zagreb, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1942., 247-248; Confraternità, *Enciclopedia Cattolica* sv. IV, COL-DYA, (ur. mons. Pio Paschini), Città del Vaticano, Casa editrice G. C. Sansoni - Firenze, 1950., 257-258. O ulozi bratovština u očuvanju kulturno-umjetničke baštine vidi: Ivana Prijatelj Pavičić, Kiparska i slikarska umjetnička baština bratovština u Dalmaciji između XIV. i XIX. st., *Croatica christiana periodica* 40/1997., 39-54.;

⁵ I. Benyovsky, Bratovštine, 151-152.

⁶ Petar Runje, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*, Zadar, Gradska knjižnica Zadar, 2008., 121; Benyovsky, Bratovštine, 138.

tadašnji hvarski knez Julije Bolano (*Julius Bollanus, Giulio Bollano*) u travnju 1475. godine.⁷ Budući da su bratovštine imale veliku društvenu popularnost i utjecaj na narod, a mnoge su bile i materijalno dobrostojeće, državne vlasti su također željele imati svojevrsnu kontrolu nad radom i djelovanjem bratovština. Mletačka Republika je na svojem području već krajem XV. stoljeća provela prvu reviziju bratovštinskih statuta, uskladišivši ih s mletačkim zakonima, te je tražila, u kontekstu državnoga juspatronata nad Crkvom, vjernost mletačkoj Sinjoriji. I u ranome novom vijeku, od XVI. sve do kraja XVIII. stoljeća, mletačke vlasti izdale su brojne odredbe o državnom nadzoru nad bratovštinama, na neki način braneći biskupu i svećenicima bilo kakvu intervenciju i zadiranje u bratovštinske poslove.⁸

Prilikom ulaska u bratovštinu, svaki se član obvezivao ponašati prema zadanim pravilima oblikovanima u statutu (matrikuli) bratovštine.⁹ Ako se detaljnije sagledaju bratovštinska pravila, može se uočiti da su bratovštine slijedile administrativnu organizaciju komune. Stoga, nije bila rijetkost da su se u pravilnicima bratovština često, ponekad i doslovno ponavljale pojedine odredbe iz komunalnoga statuta.¹⁰

Nadalje, važno je istaknuti da su bratimi imali vlastito odijelo (tzv. tuniku), koje su bili dužni nositi u različitim prigodama, najčešće prilikom javnih, vjerskih manifestacija. U procesijama po mjestima, bratimi su nosili svoje zastave i velike svijeeće (dupliri), pjevajući pritom liturgijske pjesme (naročito one posvećene Kristovoj mucij).¹¹

⁷ Joško Kovačić, Tri pravilnika bratovština u Hvaru iz 15., 16., i 17. stoljeća, *Croatica christiana periodica* 42/1998., 122 i 127.

⁸ Bolonić, Bratovština Sv. Ivana, 462.

⁹ O bratovštinskim statutima (matrikulama) opširnije vidi: Kosta Vojnović, Bratovštine i obrtne korporacije u republici Dubrovačkoj od 13. do konca 18. vijeka (Statuta confraternitatum et corporationum Ragusinarum: (ab aevo XIII.-XVIII.)), sv. I-II, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* sv. VII, Zagreb, JAZU, 1899.-1900.; Cvito Fisković, Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku, *Čakavska rič* 1/1971. 99-122.; Isti, Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku, *Čakavska rič* 2/1971., 117-147.; Alojz Štoković, Statut Bratovštine Svih svetih i svetog Luke iz Buzeta 1581., *Buzetski zbornik* 37/2010., 77-84; Isti, Statut bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga (1555. g.), *Vjesnik istarskog arhiva* 4-5/1994.-1995., 129-151; Miloš Milošević; Jelena Antović (ur.), *Statut Bratovštine sv. Nikole Mornara u Kotoru iz 1463. sa alegatima do 1807. godine*: [povodom 1200-godišnjice od prenosa relikvija sv. Tripuna iz Carigrada u Kotor], Kotor, Bokeljska mornarica, 2009.; Dragica Kuštre, Statut kotorske bratovštine sv. Križa iz 1298. godine, *Croatica christiana periodica* 39/1997., 137-146; Kovačić, Tri pravilnika, 121-134.

¹⁰ Benyovsky, Bratovštine, 151.

¹¹ Bolonić, Bratovština Sv. Ivana, 461; O hvarskim bratovštinama čija je primarna karizma bila štovanje Kristove muke, koje se naročito manifestiralo kroz procesiju poznatu pod nazivom *Za Križen* i nastalu u vjerničko-bratovštinsko-laičkom krugu čija tradicija traje već više od pet stoljeća, a 2009. godine uvrštena je u popis nematerijalne duhovne baštine UNESCO-a pisao je Bernardin Škunca u svoje dvije knjige, *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*, Split, Crkva u svijetu, 1981. Pogl. II. „Štovanje Isusove muke u povijesti hvarskih bratovština“, 43-58.; Isti, *Za Križen na otoku Hvaru*, Zagreb, Glas Koncila, 2013.

Bratovštine imaju svoje posjede iz kojih ubiru i prihode, a pojedine nekretnine ili pokretnine dolaze u njihovo vlasništvo, najčešće oporučnim darivanjem njihovih članova, kako se uobičajeno vjerovalo, za spas duše oporučitelja (*pro remedio animae*).¹² Prihodi su bili sabirani i putem redovitih godišnjih članarina, kao i novčanih kazni koje su bile propisane u slučaju počinjanja prijestupa od strane kojega člana. Visina članarina i kazni bila je propisana bratovštinskim statutom. Valja naglasiti da svaka bratovština ima svoju crkvu, kapelu ili oltar o kojima vodi brigu, te ih materijalno uzdržava i popravlja, a unutar (crkvenih) prostorija bratimi su održavali svoje mjesečne i godišnje sastanke. Bratovštine su najčešće nosile naziv prema titularu crkve unutar koje su djelovale.¹³

Izvori i literatura o hvarskoj bratovštini Sv. Duha

Iz relevantne literature i sačuvanih vrela, poznato je da su tijekom srednjega i novoga vijeka, kako u gradu Hvaru tako i na čitavome otoku, djelovale brojne bratovštine,¹⁴ no središnja tema ovoga rada bit će prikaz djelovanja hvarske

---

¹² Oporučnim legatima *pro remedio animae* i *ad pias causas* ostavljanim od strane oporučitelja različitim crkvenim institucijama, udrugama (bratovštinama, ubožnicama, hospitalima), crkvama, samostanima kao i osobama (klericima i laicima) diljem istočno-jadranskih komuna u hrvatskoj historiografiji najviše se bavio Zoran Ladić u svojoj doktorskoj disertaciji objavljenoj pod naslovom *Last Will: Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Zagreb, Srednja Europa, 2012. kao i u brojnim studijama od kojih izdvajamo npr. Oporučni legati *pro anima* i *ad pias causas* u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17/1999., 17-29; Oporučni legati „pro anima“ i „ad pias causas“ dubrovačkih stanovnika krajem XIII. stoljeća, *1000 godina dubrovačke (nad)biskupije - Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.-1998.)*, ur. Nediljko Ante Ančić, Dubrovnik, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Crkva u svijetu, 2001., 733-751; Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 21/2003. [i. e. 2004.], 1-28.

¹³ Opširnije o bratovštinama vidi: Bratovštine, *Hrvatska enciklopedija* sv. III, Zagreb, 1942., 247-252; Confraternita, *Enciclopedia Cattolica* sv. IV, Città del Vaticano, 1950., 257-262; Benyovsky, Bratovštine, 137-160; Alojz Štoković, Bratovštine na istočnoj obali Jadrana. Prilog proučavanju socijalne povijesti na Sredozemlju od XI. do XVII. stoljeća, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 47-48/2006.-2007., 141-157; Vjekoslav Štoković, Poslovne knjige istarskih bratovština - značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti (jedan primjer iz Tara na Poreštini), *Vjesnik Istarskog Arhiva* 1/1991., 85-95.; Čoralić, Izvori i literatura, 88-96; Bolonić, *Bratovština sv. Ivana*; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, Školska knjiga, 1997., 237; Isti, Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću, *Historijski zbornik* br. 33-34/1980.-1981., 139-209; Christopher F. Black, *Italian Confraternities in the Sixteenth Century*, Cambridge University Press, 1989.; Nicholas Terpstra (ed.), *The politics of Ritual Kinship. Confraternities and Social Order in Early Modern Italy*, Cambridge University Press, 2000.; Isti, *Lay confraternities and civic religion in Renaissance Bologna*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.; John Henderson, *Piety and Charity in late medieval Florence*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

¹⁴ O povijesti hvarskih bratovština pisali su: Kovačić, Tri pravilnika, 121-134; Isti, Razvoj grada i

bratovštine Sv. Duha od XIV. stoljeća do početka XIX. stoljeća. Treba naglasiti da je 1861. godine stara bratovština obnovljena pod titularom Sv. Nikole (a nazivu je dodano i »Duha Svetog« tek od 1980. g.).¹⁵ Pri analizi bratovštinskoga unutarnjega ustrojstva, strukture i djelatnosti služili smo se ponajviše podacima iz administrativne knjige bratovštine (iz razdoblja od 1773. do 1804.) koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru,¹⁶ te objavljenim pravilnikom bratovštine¹⁷ kao i apostolskim vizitacijama Hvarske biskupije veronskoga biskupa Augustina Valiera (1579.), vicentinskog biskupa Mihovila Priulija (1602.-1603.) i zadarskoga nadbiskupa Oktavijana Garzardorija (1624.-1625.).¹⁸

Valja naglasiti da su se strukturom i djelovanjem ove bratovštine Sv. Duha u svojim znanstvenim istraživanjima napose bavili povjesničari Remigio Bučić,¹⁹ Joško Kovačić²⁰ i Bernardin Škunca.²¹

Prema sačuvanim izvorima i saznanjima iz dosadašnje historiografije može se razaznati da hvarska bratovština Sv. Duha,²² koja je u XIX. stoljeću obnovljena

---

luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, Split, sv. 25 (2012.), 316-342; Isti, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar, 1982. (ciklostilom); Isti, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar, 1987. (ciklostilom); Remigio Bučić, O nekim bratovštinama otoka Hvara, *Prilozi za povijest otoka Hvara* V/1978., 27-43; B. Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 43-58; Isti, *Za Križen*; Joško Bracanović, *500 godina čašćenja sv. Križića*, Hvar, Biskupski ordinarijat, 2010., 17-21; Niko Duboković Nadalini, Značenje bratovština za razvoj društvene svijesti na Hvaru u XIV, XV i XVI. stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu* 10/1977., 65-77; Zrinka Novak, Hvarska karitativna bratovština Milosrđa u ranome novom vijeku, *Historijski zbornik* LXIV/2/2011, 377-433; Ista, Uloga bratovština u svakodnevnom životu hvarske komune u ranome novom vijeku, *Zbornik sa znanstvenoga skupa 26., 27., i 28. svibnja 2010. '500-ta obljetnica ustanka hvarskih pučana'*, u tisku; Grga Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Narodni odbor općine Hvar, 1960., 124-125.

¹⁵ Kovačić, Tri pravilnika, 123.

¹⁶ Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Fond: Bratovštine u Dalmaciji, Hvar, br. 21, Administrativna knjiga bratovštine Svetog Duha (*Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804.)

¹⁷ Kovačić, Tri pravilnika, 121-123, 125-127. Inače, pravilnik se čuva u arhivu sadašnje bratovštine Sv. Nikole (bez signature). Napisan je na dva lista (720r-721r), odnosno tri stranice, čija numeracija dokazuje da su dio velikog rukopisnog zbornika od kojega je ostatak zagubljen. Pravilnik je prepisao javni bilježnik Jakov M. Jakša, koji je umro 1809. g., pa je prijepis očito nastao u vremenu neposredno prije ukinuća bratovštine. O tome vidi: Kovačić, Tri pravilnika, 122-123.; Isti, *Iz hvarske kulturne baštine*, 220.

¹⁸ *Acta visitationum apostolicarum dioecesis Pharensis ex annis 1579, 1602/1603 et 1624/1625 – Spisi apostolskih vizitacija Hvarske biskupije iz godina 1579., 1602./1603. i 1624./1625.* (pr. Andrija Vojko Mardešić i Slavko Kovačić), Rim, Hrvatski povijesni institut u Rimu, 2005. Dio Valierove vizitacije koji se odnosi na obilazak crkava Hvara i Visa objavio je Davor Domančić, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu, *Arhivska građa otoka Hvara* I, Hvar, 1961., 7-58.

¹⁹ Bučić, O nekim bratovštinama, 39-40. Bučić u navedenom radu uglavnom analizira bratovštinski statut iz 1468. te ističe neke povijesne podatke vezane uz bratovštinu iz Valierova izvješća, a govori i o članovima ove bratovštine u XVIII. stoljeću.

²⁰ Kovačić, Tri pravilnika, 121-123; 125-127; Isti, *Zapisi*, 138-149; Isti, *Iz hvarske kulturne baštine*, 220-223.

²¹ Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 43-45.

²² U studiji o splitskoj bratovštini i hospitalu Sv. Duha u srednjem i ranom novom vijeku, autorice Irena Benyovsky i Tatjana Buklijaš iznose hipotezu prema kojoj su istočnojadranske bratovštine pod

pod titularom Sv. Nikole, ima dugu i bogatu tradiciju, koja je zasadena u tkivo hvarske komune još u XIV. stoljeću. Sve od tada pa do danas njezini članovi (bratimi, a kasnije i sestrima) aktivno sudjeluju u vjerskom, ali i širem društvenom životu Hvara. Njihova je aktivnost ponajviše vezana uz crkvu Sv. Duha, u kojoj se članovi bratovštine sastaju, donose odluke, u kojoj se nalaze i grobnice bratovštine i koju su bratimi stoljećima održavali, brinući napose za crkveni interijer, inventar, ali i samu crkvu, za koju saznajemo da je od strane bratima bila u nekoliko navrata obnavljana i proširivana, kako je to uočljivo iz nekih dokumenata, kao i pravilnika bratovštine iz 1468. godine.²³

Osnutak hvarske bratovštine Sv. Duha i sastavljanje statuta

Bratovština pokornika odnosno bičevalaca (flagelanata) Sv. Duha djelovala je unutar istoimene crkve, koja se u izvorima prvi put spominje 1370. godine u oporuci vlastelina Lukše Županića, pokojnog Slavogosta, u kojoj on ostavlja, za popravak ove crkve, 10 malih libara za svoju dušu.²⁴ Dvije godine poslije, dakle 1372. g. *ser* Stipe pokojnog Dujma u svojoj oporuci ostavlja hvarskoj crkvi Sv. Duha pet malih libara.²⁵ Ne zna se točna godina utemeljenja ove bratovštine, ali je sigurno da je djelovala u XV. stoljeću, jer se u njezinu pravilniku navodi da su se na dan 6.

---

titularom Sv. Duha osnovane pod utjecajem hospitalskoga reda i talijanskih bratovština pod titularom *Santo Spirito* koje se u XIV. stoljeću iz Rima, gdje je utemeljena prva hospitalska bratovština *Santo Spirito in Sassia*, šire Europom s ciljem osnutka hospita. Bratovštine Sv. Duha na istočnom Jadranu se u izvorima počinju pojavljivati od XIV. stoljeća, a hospitali u drugoj polovici XIV. stoljeća i u XV. st. Od dalmatinskih bratovština Sv. Duha, među najpoznatije spada trogirski, čija je matrikula iz 1428./1429. najbolje istražena i sačuvana od svijeta matrikula bratovština Sv. Duha na Jadranu. Ona se već 1357. g. zauzela za gradnju i održavanje gradskog hospita Sv. Duha, koji je služio kao utočište za siromašne i bolesne. Od ostalih bratovština pod titularom Sv. Duha, koje su u svojoj karizmi imale brigu za hospital, ističu se bratovština Sv. Duha u Splitu i Kotoru. Među ostale bratovštine pod ovim titularom treba ubrojiti one u Šibeniku, Omišu, Braču, Hvaru, Dubrovniku i Krku, međutim uz njih se ne veže hospitalna djelatnost bratima. I. Benyovsky - T. Buklijaš, Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku, *Raukarov zbornik : zbornik u čast Tomislava Raukara*, (ur. N. Budak), Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2005., 625-657. O bratovštinama Sv. Duha na istočnoj jadranskoj obali vidi više u: Ante Belas, Braščina sv. Duha u Trogiru, *Jadranski dnevnik* 83/1938., 9-10; I. Benyovsky Latin, Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi* 32/2007., 25-63; Marija Karbić - Zoran Ladić, Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru* 43/2001. 172-228.; Miloš Milošević, Bratovština Sv. Duha u Kotoru i njeni članovi pomorci (XIV-XVI) stoljeće, *Godišnjak pomorskog muzeja* 11/1963., 115; Kruno Prijatelj, Pala 'Silaska Duha' Palme Mlađeg u Omišu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 66-69/1954-1957., 202-204; Krsto Stošić, Crkva i bratovština sv. Duha u Šibeniku, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* L, 1928/29 (1932.), 400-414; Cvito Fisković, Historički i umjetnički spomenici u Škripi na Braču, *Jadranski dnevnik* 95/1938., 9-10.

²³ Kovačić, Tri pravilnika, 121-122.

²⁴ Isto, str. 121.

²⁵ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. XIV., (ed. Marko Kostrenčić), Zagreb, JAZU, 1916., 415.

lipnja 1468. godine bratimi sastali s ciljem da dovrše »crkvu koju su započeli graditi oko stare« (prev. J. Kovačić).²⁶ Dakle, te je godine očito obnovljen već postojeći, samo izgubljeni statut bratovštine Sv. Duha, za koji se navodi da se trenutno ne može pronaći pa se očito ovaj novi sastavlja prema sjećanju na nekadašnji, nesačuvani pravilnik.²⁷ To znači da je bratovština, čini se, bila aktivna i u XIV. stoljeću unutar stare gotičke crkve Sv. Duha, koja je u XV. stoljeću trebala temeljitu obnovu. Pravilnik koji su bratimi sastavili 1468. godine sastojao se od 14 odredaba, da bi 21. svibnja 1469. godine bio proširen za još dvije odredbe. Dana 4. travnja 1475. godine potvrdio ga je tadašnji hvarski knez Julije Bollano (*Giulio Bollano; Iulius Bollanus*).²⁸ Potom je pravilnik ovjerio javni notar don Matej *Yseus* pokojnog *ser* Antuna *Ysei*, ali bez datacije. Godine 1545., dana 28. studenoga, isti je pravilnik potvrdio i knez Daniel Tron (*Daniel Throno*).²⁹

Ta knezova potvrda odobrenja pravilnika ukazuje na činjenicu da je navedena bratovština bila tipična laička organizacija, doduše, osnovana unutar crkve, ali očito je da za njezino djelovanje nije bio potreban potpis biskupa. Tek je nakon Tridentskoga koncila Crkva jače inzistirala na tome da biskup i pismeno mora odobriti bratovštinski statut. U svakom slučaju, ova je bratovština, kao uostalom i druge hvarske bratovštine, djelovala uz podršku kako crkvenih, tako i komunalnih vlasti. Kneževo odobrenje pravilnika ukazuje na to da komunalne vlasti još od razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka imaju određeni autoritet nad bratovštinama.³⁰

²⁶ Kovačić, Tri pravilnika, 122. U originalu: „Congregadi li confratri de la Jesia de San Spirito a suon di Campana secondo la usanza tutti unanimi pretendando, et vojando omnimode de compir la Jesia principiada per loro attorno la vecchia feceno, et fanno le infrascripte constitution da esser observade in omnibus, et per omnia. Cum sit che antiquitus fosseno le simel constitution, et ordeni, i qual par che al presente non si trovano; et però li ditti per quello che si ricordano volno renovar le ditte constitution ut supra, et aziò se habia cason de compir la ditta Jesia.“ Isto, 125.

²⁷ Kovačić, Tri pravilnika, 122, 125; Bučić, O nekim bratovštinama, 39.

²⁸ Kovačić, Tri pravilnika, 122, 127.

²⁹ Isto.

³⁰ To je vidljivo i na primjeru bratovštine Sv. Duha u Trogiru, o čemu govori jedna statutarna odredba Trogirskoga statuta iz 1365. godine (*51. Ordine fraternitatis Sancti Spiritus*) u kojoj je zabilježen statut ove bratovštine. Naime, u jednoj odredbi njezina Statuta naglašeno je da bratimi ove bratovštine ne mogu donositi nove statutarne odredbe bez odobrenja kneževe vlasti i njegove kurije. Iz navedenoga primjera, jasno je uočljivo da je određena kontrola svjetovnih i crkvenih vlasti uvijek bila nužna, osobito zbog činjenice da su bratovštine predstavljale faktor nemira, nesigurnosti i nezadovoljstva, a budući da su vođene istim vjerskim, ekonomskim, staleškim ili profesionalnim motivacijama koje su članovi mogli jasno definirati i pokušati (a nerijetko su i pokušavali) provesti u praksi, jasno je da su bratovštine morale biti pod nadzorom vlasti. Vidi: Statutum et reformationes civitatis Tragurii, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* vol. X (pr. Ivan Strohal), Zagreb, JAZU, 1915., 171-172 i 331-332; Benyovsky, Uloga bratovštine, 33.

Karizma bratovštine Sv. Duha

Bernardin Škunca u svojoj knjizi *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru* iznosi argumentiranu tvrdnju da je u srednjemu vijeku po svojem karakteru bratovština Sv. Duha bila pokornička (flagelantska).³¹ Naime, apostolski vizitator Augustin Valier u svojem izvješću naziva članove ove bratovštine *disciplinati* te za njih kaže da su slavili misu prilikom svih blagdana i dva puta tjedno.³² Još detaljnije opisuje njihovu pobožnu aktivnost u sljedećoj rečenici: „Ti pokornici na blagdane apostola, svake prve nedjelje u mjesecu i na druge pomične svetkovine običavaju procesionalno obilaziti sve crkve pjevajući Litanije“ (prev. B. Škunca)³³ i još dodaje da su određene molitve pjevali na „hrvatskom jeziku“ (*in idiomate illyrico*).³⁴ Valier nadalje ističe da su članovi ove bratovštine pokoru činili upravo na blagdan Duhova, pri tome vjerojatno misleći na to da su se javno bičevali.³⁵ Slično nalazimo, primjerice, i kod bratima flagelantske bratovštine Sv. Kristofora u Rabu iz XIV. st., koji su ovu praksu samo(bičevanja) vršili doduše znatno češće od onih iz hvarske bratovštine, kako je to zabilježeno u njihovu statutu, prema kojemu su članovi rapske bratovštine Sv. Kristofora bili obvezni svake nedjelje doći u crkvu Sv. Kristofora u posebnim pokorničkim haljama te ići po gradu od crkve do crkve bičujući se.³⁶ Zanimljivo je istaknuti da se u statutu hvarske bratovštine pokornika Sv. Duha iz 1468. uopće ne spominje pokornička praksa. Moguće je da je takva praksa postojala prije, samo je s vremenom bila zapuštena, a kasnije u XVI. stoljeću, kako vidimo u Valierovu

³¹ B. Škunca, *Štovanje Isusove muke.*, str. 44. Inače, flagelantske bratovštine bile su vrlo raširene u talijanskim, ali i istočno-jadranskim komunama tijekom srednjega vijeka pa ih od XIV. stoljeća nalazimo u Rabu, Kotoru, Korčuli, Dubrovniku i dr. O tome vidi: Niko Đivanović, Flagelanti u našem primorju, *Glasnik škopskog naučnog društva* sv. VII-VIII/1930., 193-196. Općenito o pojavi flagelantima i flagelantskom pokretu u srednjem vijeku vidi: Jacques Boileau, *Histoire des flagellans, ou l'on fait voir le bon et mauvais usage des flagellations parmi les Chretians*, Amsterdam, H. Du Sauzet, 1732.; F. J. Courtney, Flagellation, *New Catholic Encyclopedia*, 2nd edition, sv. 5, The Catholic University of America, Washington D. C., by Gale, 2003., 754-755.; Paolo Toschi, Flagellanti, *Enciclopedia Cattolica* sv. V, Città del Vaticano, 1950., 1439-1442; Hartmut Bockmann, Flagellants, *The Encyclopedia of Christianity* vol. 2, Grand Rapids (etc.), W. B. Eerdmans, Brill, 2001., 321.

³² „Inuisit ecclesiam sub inuocatione Spiritus Sancti in qua est societas disciplinatorum. Ecclesia ipsa regitur ab ipsis disciplinatis, qui faciunt celebrari missam omnibus diebus festis et etiam bis in hebdomada.“ Visitatio apostolica dioecesis Pharensis a 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164; D. Domančić, Valierova vizitacija, 19.

³³ B. Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 44.

³⁴ Isto.

³⁵ „Hi disciplinati consueuerunt diebus festis apostolorum et in prima quaque dominica mensis ac aliis mobilibus procesionaliter uisitare omnes ecclesias decantando litanias et nullo alio orandi utuntur modo praeterquam certis orationibus in idiomate Illyrico, uisis, ut asseruerunt, a reuerendissimo ordinario et ab eo approbatis.“ Visitatio... a 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164.; D. Domančić, Valierova vizitacija, 19.; B. Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 44.

³⁶ „Ordinamus et proprio afirmamus quod quilibet nostrum fratrum omni die Dominico ante lucem venire et congregari debeat in ecclesia sancti Christophori in capite ciuitatis ad sonum canpane illius ecclesie indutis unitis per ecclesias totius ciuitatis verberando se ire debet.“ DAZd, Bratovštine, Rapske bratovštine, Liber fraternitatis sancti Christophori, sign. 76., Liber I, fol. 1r

izvješću, i obnovljena te svedena na jedan dan u godini, na blagdan Duhova. To očito ukazuje na činjenicu da je flagelantski pokret prema kraju XVI. stoljeća ipak u opadanju.³⁷

Jedan je, već u historiografiji dobro poznat i opisan događaj, potaknuo javno bičevanje u Hvaru, a radi se o čudesnom krvarenju raspela,³⁸ koji se dogodio uoči hvarskoga pučkog ustanka, dana 6. veljače 1510. godine.³⁹ U dijelu opisa čudesnoga događaja, koji je izazvao okupljanje velikoga mnoštva ljudi, procesije s čudotvornim raspelom kao i pokajničke čine mnoštva, među ostalim, jedan od suvremenih svjedoka, sudac Pavao Paladinić o tome je događaju naveo sljedeće: „... Toliko je čudo utjecalo na domaće i strance, da nije bilo čovjeka koji nije očekivao neko veliko zlo, pa su počeli u skupinama činiti tajno i javno toliku pokoru, da se ni po čemu nije vidjelo da je doba karnevala, već su se ljudi goli bičevali na trgu i na ovim brdima pokrivši lica. Nije bilo nikoga, tko to nije smatrao znakom neke velike propasti i istrebljenja ovog nesretnog otoka. Dječaci od sedam, osam i deset godina bičevahu se goli na ovom trgu, i mnogi od njih zaustaviše se s obiljem suza okrećući lice i oči prema nebu, bez stida i obzira da će ih vidjeti mnogi plemići i razne druge brojne osobe...“⁴⁰

Možemo pretpostaviti da su glavni akteri i predvodnici ovakvih čina, koji su pomalo preuzimali oblik masovne histerije, bili članovi bratovštine Sv. Duha. Oni su zacijelo predvodili i nekoliko procesija (u kojima su, čini se, sudjelovale sve tadašnje hvarske bratovštine), koje su se odvijale u te dane, kada se javnim ulicama i trgovom nosilo spomenuto raspelo pod baldahinom, kako je o tome svjedočio Pavao Paladinić.

Ovdje je vjerojatno riječ o tome da ih je čudesni događaj potaknuo na pojačano provođenje pokorničkih čina, odnosno na učestaliju praksu bičevanja, koja je nekada bila sastavni dio aktivnosti ove bratovštine, samo je s vremenom bila iščezla, da bi se do 70tih godina XVI. stoljeća, prema izvješću vizitatora Valiera, ustalila na jedan dan u godini (blagdan Duhova). U svakom slučaju, događaj s malim raspelom očito je utjecao na promjenu dotadašnje pokorničke prakse ove bratovštine, odnosno na njezin pojačani utjecaj na hvarsko stanovništvo, žene i muškarce, čak i djecu. Jednako tako, ne smije se zaboraviti da su i događaji druge polovice XVI. stoljeća u Hvaru zasigurno utjecali na nastavak provođenja flagelantske prakse.

³⁷ B. Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 45.

³⁸ O samome čudu vezanim uz sv. Križić vidi opširnije: J. Bracanović, *500 godina*.

³⁹ Ovaj je čudesni događaj samo za tri mjeseca odgodio početak ustanka, i onoga što se neminovno trebalo dogoditi. U međuvremenu, smrću kanonika Lukanića, došlo je i do nekih promjena u vodstvu pučana. Pučki je ustanak svom žestinom buknuo u središnjem dijelu otoka u svibnju iste godine. Luka Dančević, Pomorske operacije u pučkom ustanku na Hvaru i Visu, *Hvarski zbornik 2/1974.*, 41. Opširnije o pučkom ustanku vidjeti: Ivo Kasandrić, *Hvarski pučki ustanak*, Split, Mogućnosti, 1978.; Jakov Stipišić, Glavni izvori za poznavanje pučkog ustanka, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest - Matija Ivanić i njegovo doba*, Zagreb, sv. 10/1977., 551-592. Marija Zaninović-Rumora - Joško Bracanović, *Izvori o hvarskom pučkom ustanku*, Hvar, 2014.; u bilj. 40 na kraju dodati: Zaninović-Rumora - Bracanović, *Izvori*, 41.

⁴⁰ J. Stipišić, Glavni izvori, 585.

Riječ je osmanlijskom pohodu i pljački Hvara 1571. g., i epidemiji kuge koja je u Hvaru izbila 1576./1577. godine.⁴¹

Kasnije, u XVII. i XVIII. stoljeću, takva bičevalačka praksa članova bratovštine Sv. Duha u potpunosti iščezava, a iz izvora je vidljivo da bratovština razvija više ležerniji tip pobožnosti, u vidu sudjelovanja u procesijama koje su se održavale gradskim ulicama za velike crkvene blagdane, napose Tijelovo i u Velikome tjednu, iz čega proizlazi da su bratimi ove bratovštine, kao i oni bratovštine Sv. Križa, napose štovali Kristovu Muku.⁴²

Treba još istaknuti da je nakon čudesnoga događaja sa sv. Križićem komadić platna s krvlju bio darovan crkvi Sv. Duha u kojoj se štovao kao relikvija, a u izvorima se spominje sve do kraja XVIII. stoljeća, kada mu se gubi svaki trag.⁴³

Osim pokorničke dimenzije, bratovština Sv. Duha imala je i onu solidarnu i socijalnu. U njezinu pravilniku (čl. 7.) navodi se da su članovi dužni sudjelovati u sprovodnim obredima pokojnog bratima,⁴⁴ jer prema općim kršćanskim načelima koje su bratovštine njegovale, svaki je član trebao imati pobožan i svečan pokop. U slučaju da netko od članova propusti prisustvovati pogrebu svoga subrata, a nalazi se u zemlji, kažnjavalo bi ga se novčanom kaznom od 20 solida.⁴⁵ Da je i ova bratovština djelovala prema kršćanskim načelima solidarnosti prema bližnjemu, pokazuje statutarna odredba (čl. 8) u kojoj stoji da u slučaju ako koji bratim umre izvan Hvara na udaljenosti do 100 milja, propisano je da se bratovština treba o svom trošku pobrinuti da se njegovo mrtvo tijelo dopremi u Hvar i pokopa u gradu.⁴⁶ Ova je odredba vrlo slična onima koje nalazimo kod pomorskih bratovština Sv. Nikole u drugim istočno-jadranskim komunama, primjerice Zadru, Splitu i Kotoru,⁴⁷ što govori u prilog činjenici da su se pojedine odredbe iz statuta u statut prepisivale, ponekad i u cijelosti.

Svaka je bratovština imala svoga duhovnika, kapelana. Kada opisuje bratovštinu Sv. Duha, apostolski vizitator Valier ističe da su bratimi, na blagdane

---

⁴¹ Novak, *Hvar*, 107.; Bracanović, *500 godina*, 18.

⁴² Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 45.

⁴³ Kovačić, *Zapisi*, 143.

⁴⁴ „7 - Item che chadaun sia tenuto ogni fiada, che manchasse algon di Confrati in la Terra, andar al suo obsequio secondo el consueto sotto pena de soldi vinti trovandosse in la Terra.“ - Kovačić, *Tri pravilnika*, 126.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ „8 - Item quancunque achadesse manchar qualche uno fuor de Lesena fina a meja cento, il Confrati sempre siano tenuti andar, over mandar tuor le sue osse a luor spese excepto sel ditto ordenasse altramente.“ - Kovačić, *Tri pravilnika*, 126.

⁴⁷ Tako je, primjerice, u članku 20. statutâ splitske bratovštine pomoraca Sv. Nikole bilo određeno da u slučaju ako koji bratim umre u stranoj zemlji, određeni bratimi dužni su otići po njegovo mrtvo tijelo, i to ako bi udaljenost do toga mjesta preko mora iznosila do 100 milja, a kopnom do 25 milja, i ukoliko ne bi bilo određene zapreke. Vidi: *Matricola de' Marinari di Spalato*, čl. 20. U: Giuseppe Gelcich, *La confraternite laiche in Dalmazia e specilamente quelle dei marinari*, Ragusa, Scola Nautica di Ragusa, 1884-1885., 84. Vrlo je slična odredba pomorske bratovštine iz Kotora. Usp. *Liber fraternitatis divi Nicolai marinariorum de Catharo* (pr. M. Milošević, J. Antolić), Kotor, 2009., cap. XV., 18-19. (fol. 9v).

svetog Nikole i Duhova, te dva sljedeća dana nakon blagdana pripremali gozbu o svom trošku, na koju je bio pozvan i kapelan crkve Sv. Duha.⁴⁸ Kapelanu, koji je bio dužan predvoditi misno slavlje za bratime i pjevati večernju, bratimi bi plaćali određenu svotu novca (65 malih libara).⁴⁹

Apostolski vizitator Mihovil Priuli (*Michael Priolus*) dana 3. siječnja 1603. posjećuje crkvu Sv. Duha, u sklopu svoje vizitacije Hvarske biskupije, te za istu crkvu piše da je bratovštinska. Bratimi se u njoj okupljaju o blagdanima te po svojoj volji biraju svećenika (kapelana), koji slavi sv. misu o blagdanima.⁵⁰

Financijsko stanje i troškovi bratovštine Sv. Duha u XVIII. stoljeću

U spomenutu računsku knjigu bratovštine iz druge polovice XVIII. stoljeća svake su godine blagajnici zapisivali prihode koje su pojedini bratimi davali u bratovštinsku blagajnu, a koji su se onda raspoređivali prema trenutnim financijskim potrebama i obvezama bratovštine. Tako, primjerice, prema troškovniku kojega je u navedenu računsku knjigu zapisao gastald i blagajnik bratovštine Sv. Duha, Ante Bracanović pokojnog Ivana (*Antonio Brazzanouich quondam Zuane gastaldo cassiere della Chiesa di S. Spirito in questa citta*) za godine 1782.-1783.⁵¹ saznajemo da se u bratovštinsku blagajnu najviše prikupljao novac kojim su se plaćale mise za pokojne bratime⁵², kao i dobročinitelje bratovštine⁵³, zatim za kapelanovu i svećeničku misnu

⁴⁸ „In festo Sancti Nicolai et in festo Pentecostes cum duobus diebus sequentibus faciunt conuiuium adhibita presentia cappellani dicte ecclesiae impensis propriis ex simbolis datis.“ Visitatio... a. 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164.

⁴⁹ „Cappellano qui tenetur celebrare, ut supra, et ultra decantare uesperas, soluunt libras sexaginta quinque paruorum.“ Visitatio... a. 1579. (fol. 35v), *Acta visitationum*, 165.

⁵⁰ „Ecclesia Sancti Spiritus est confraternitas. Celebratur in ea singulis diebus festiuis. Confratres eligunt ad libitum sacerdotem pro celebratione predicta.“ Visitatio apostolica dioecesis Pharensis 1602./ 1603., *Acta visitationum*, 260.

⁵¹ DAZd, Fond: Bratovštine u Dalmaciji, Hvar, br. 21, Administrativna knjiga bratovštine Svetog Duha (*Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804.), fol. 25r-26v.

⁵² Primjerice, 4. VIII. 1782. bratovština daje služiti tri mise za dušu pokojnog bratima Vicka Papafave u iznosu od 6 lira: „1782. 4. agosto. Per messe tre fatte celebrare in suffragio dell' Anima di quondam Vincenzo Papafava Confratello – L 6“. Isto, fol. 25r.

⁵³ Dvanaest lira utrošeno je iz bratovštinske blagajne za šest misa za dobročinitelje bratovštine koje su bratimi naručili 28. svibnja 1783. »1783. 28. Maggio. Per Messe numero 6 pro Benefactoribus - L 12«. Isto, fol. 25v. Također se u nekoliko navrata navodi novac koji se davao u znak zahvale za pojedine dobročinitelje ili dobročiniteljice bratovštine. Npr., 10. lipnja 1782. bratovštinski novac u iznosu od dvije lire kao plaću dvjema ženama: „per mercede a due Donne - L 2“; te isti iznos u znak plaće bratimu Antoniju Flè Danijeloviću: „per mercede ad Antonio Flè“; ili, kako je zapisano, 2. siječnja 1783. da se 44 lire daje za plaću dvadesetdvojici muškaraca, bez izričitoga naglaska za što učinjeno: „per mercede ad uomini 22 - L 44“. Isto, fol. 26r.

službu⁵⁴, kao i za kapelanovu plaću.⁵⁵ Također, iz bratovštinske blagajne davala se naknada i za obrađivanje i kultiviranje bratovštinskih zemljišnih nekretnina (vinograda i polja).⁵⁶ blizu grada tj. u distriktu. Često se u knjizi troškovnika spominje izdvajanje novca iz blagajne za nadnicu radnicima koji su obrađivali bratovštinsku zemlju.⁵⁷ Iz razmatranoga troškovnika saznajemo i to, koje su zemlje bile u posjedu bratovštine, pa se tako spominju troškovi za obradu terena Kosmača (*Cosmazza*), Poličevo (*Polichievo*) i Moča (*Moçça*).⁵⁸ Dana 4. lipnja 1782. blagajnik je u administrativnu knjigu također zapisao i troškove koji su bili potrebni da bi se obradilo zemljište Kosmača (*spese per metter in coltura il Terreno Cosmazza*).⁵⁹ U tom kontekstu navode se troškovi, odnosno točan iznos novca koji se davao pojedincima (Jurju Novaku /*Zorzi Novak*/, Matiji Tocilju /*Mattio Tocigl*/, Pavlu Batini /*Paolo Battina*/ tj. Novaku te majstoru Petru Manoli /*maistro Pietro Manola*/), za nabavku gnojiva za zemlju (*per letame*), za izbacivanje gnojiva iz „mirine“, odnosno staje (*per estraere detto letame dalla Muracca*) te za punjenje vreća gnojivom i za provedbu gnojidbe, što je sve trajalo četiri dana (*per mercede agli uomini che ajutarono empire li sacchi per giorni 4; per mercede alli conduttori dello stesso letame*).⁶⁰ Nadalje, bratimi su

⁵⁴ Na dan 2. studenog 1782. bratovština daje novac svećenicima i kapelanu u iznosu od 6 lira za služenje pjevane mise za pokojne: „1782. 2. Nouembre. Per la Messa cantata pro Defunctis alli Reuerendi Signori Sacerdoti e Capellano.“ Na blagdan sv. Nikole, 6. prosinca bratovština daje novac svećenicima za bogoslužje, kako je to već uobičajeno: „1782. 6. Decembre. Per l’ofiziatura di S. Nicolo alli stessi Signori Sacerdoti giusta il solito.“ Isto, fol. 25r.

⁵⁵ Kapelanu se za njegovu službu 9. kolovoza 1782. isplatilo 192 lire: „1782. 9. Agosto. Al Signor Capellan per conto del suo Onorario - L 192.“; Isto, fol. 25r; „1783. 11. Maggio. Per saldo al signor Capellano - L 18.“ Isto, fol. 25v.

⁵⁶ Dana 24. kolovoza 1782. iz bratovštinske blagajne izdvojilo se 22 lire za 11 osoba koje su prekopale i potkljale obrađene vinograde na račun Crkve. Također se dalo 5 lira za prehranu spomenutih radnika: „1782. 24. Agosto. Per far rizappar, e forcillare le Vigne coltivate per conto della Chiesa a persone undici – L 22. Per cibaria delle persone medesime“. Nadalje, za obilazak vinograda na dan 2. rujna 1782. izdvaja se 22 lire: „1782. 2. Settembre. Per visitare le Vigne di Detrovia - L 22“, a za čuvanje vinograda blizu grada koji su bili u vlasništvu bratovštine 9. rujna 1782. izdvaja se 5 lira: „9. Settembre. Per osservare le Vigne presso la Città - L 5“. Isto, fol. 25r.

⁵⁷ Dana 9. siječnja 1783. iz blagajne se izdvaja 38 lira kao plaću dvanaestorici bratima i četvorici stranaca, koji su pomagali u pripremi zemljišta za sadnju vinograda: „1783. 9. Genajo. Per mercedi a 12 Confratelli, e 4 estranei, che ajutarono pastinare - L 38“. Isto, fol. 26r.

⁵⁸ Tako je na dan 13. svibnja 1783. zapisano da je iz blagajne bratovštine izdvojeno 36 lira koje se plaćaju devetorici radnika (svakome po 4 lire) za prekopavanje terena Kosmača, Poličevo i Moča: „1783. 13. Maggio. Per rizappar Cosmazza, Polichievo e Moçça a 9 Operarj a L 4 l’uno - L 36“, Isto, fol. 25v. U zapisu iz 14. ožujka iste godine stoji da se kao plaća sedamnaestorici radnika koji su okopali vinograde na terenu zvanom *Cosmazza* i *Polichievo* daje 34 lire: „1783. 14. Marzo. Per mercedi d’Operarj - 17 - che zapparono le Vigne in Cosmazza e Polichievo - L 34.“ Dana 28. istoga mjeseca iste godine zapisano je da se kao plaća desetorici bratima i osmorici stranaca (vjerojatno se misli na one stanovnike Hvara koji nisu članovi bratovštine, op. a.) za opkopavanje terena *Moçça* i završetak okopavanja na terenu Poličevo treba isplatiti 52 lire: „1783. 28 Marzo per mercedi a dieci Confratelli ed otto estranei nel zappar Moçça e terminar la zappagione in Polichievo –L 52.“ Isto, fol. 25v.

⁵⁹ Isto, fol. 26r.

⁶⁰ Isto.

kroz ta četiri radna dana obrađivanja spomenutog terena bili opskrbljeni i hranom i pićem: mesom, rižom, kruhom i vinom.⁶¹ Ukupni troškovi za obradu navedenoga terena Kosmače, te za isplatu nadnice radnicima, kao i prehrambenih artikala koje su radnici konzumirali, iznosili su 716 lira i 82 solida.⁶²

Određena svota novca trošila se i za nabavku i održavanje crkvenoga inventara,⁶³ ponajviše velikih svijeća koje su se upotrebljavale u procesijama, za vrijeme blagdana i prilikom obavljanja određenih pobožnosti,⁶⁴ zatim kipova anđela, Blažene Djevice Marije,⁶⁵ pokaznice,⁶⁶ misnoga ruha,⁶⁷ slika...⁶⁸

Također, bratimi su se trebali pobrinuti i za hranu koja se donosila u bratovštinu, a očito je služila za pripremanje svečanih gozbi na blagdan zaštitnika bratovštine ili prilikom posebnih (blag)dana u crkvenoj godini, te prilikom nekih pobožnosti, kada su se bratimi napose okupljali.⁶⁹ Jednako tako pribavljena hrana se posluživala i onim radnicima koji su obrađivali bratovštinsku zemlju.⁷⁰ Tako se u bratovštinskoj knjizi troškova navodi da su u tu svrhu bratimi davali vino (*vino*), kruh (*pane*), usoljeno meso (*carne salata*), rižu (*riso*), tjesteninu (*minestra*), slane sdele (*sardelle salate*), ulje (*oglio*) i brašno (*farina*).⁷¹

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Primjerice, 18. travnja 1783. utrošeno je 3 lire za izradu ključa za ormar u kojemu se čuva srebrnina i svijeće: „1783. 18. Aprile. Per fattura d'una chiave nuova che servir deve per gli Armaj, ne' qua stà riposta l'Argentaria e le Cere.“ Isto, fol. 25v. Vrlo detaljno o bogatom inventaru crkve Sv. Duha za koji se trebala brinuti istoimena bratovština, napose u njegovom održavanju, obnavljanju ili nabavci novog, pisao je Kovačić, *Zapisi*, 140-149.

⁶⁴ Na dan 2. veljače 1783. g., povodom proslave blagdana Svijećnice ili Prikazanja Gospodinova u hramu utrošilo se 112 lira bratovštinskoga novca za izradu voštanih svijeća za dijeljenje vjernicima ukupne težine 16 libri voska, kako je to već bio običaj. Inače, cijena jedne libre voska je tada iznosila 7 mletačkih lira: „1783. 2. Febraio. Per libre 16 di Cera lavorata da distribuirsi nel giorno d'oggi giusta il solito in ragion di L 7- la libra - L 112.“ Isto, fol. 25v.

⁶⁵ Dana 18. travnja 1783. izdvaja se 3 lire za restauraciju anđela i Djevice Marije koji „nose“ misterij Muke. Ovdje se vjerojatno misli na kipove koji su bili sastavni dio nekog ormarića ili oltarića gdje se čuvalo Svetootajstvo: „1783. 18. Aprile. Agli Angeli che portarono li Misterj della Passione, ed alle Marie - L 3“. Isto, fol 25v.

⁶⁶ Zanimljivo je izdvojiti zapis iz bratovštinske računske knjige gdje stoji da je 1. listopada 1782. isplaćena svota od 22 lire jednom Starograđaninu koji je bio otišao na Brač podignuti srebrnu pokaznicu (mostrancu) koju je bratovštini donirala gospođa Antonija Ivanić Fazanić: „1782. 1. Octobre. Per pagate al Cittavecchiano, che si era portato alla Brazza per levare l'Ostensorio d'Argento donato dalla Signora Antonia Ivaneo Fasani.“ Isto, fol. 25r.

⁶⁷ Primjerice, 28. ožujka 1783. utrošeno je 8 solida za porublivanje vela na ljubičastome misnom ruhu: „1783. 28. Marzo. Per far orlare il Velo della Pianetta paonazza.“ Isto, fol. 25v.

⁶⁸ Dana 9. veljače 1788. bratimi su dali izraditi sliku s motivom Krista u iznosu od 5 lira: „1788. 9. Febraio. Per far l'effigie del Signore - L 5“. Isto, fol. 40r.

⁶⁹ „In festo Sancti Nicolai et in festo Pentecostes cum duobus diebus sequentibus faciunt conuiuium adhibita presentia cappellani dicte ecclesiae impensis propriis ex symbolis datis.“ - *Visitatio...* a. 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164.

⁷⁰ DAZd, Administrativna knjiga bratovštine Svetog Duha (*Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804.), fol. 26r.

⁷¹ Isto, fol. 25v-26v.

Uglavnom, ukupna svota novca koja je bila utrošena za sve materijalne i duhovne potrebe i troškove bratovštine u navedenom razdoblju, za vrijeme blagajnika Antonija Bracanovića pokojnog Ivana, dakle od 30. svibnja 1782. do 5. travnja 1783. g., iznosila je 2586 lira i jedan solid, što je prilično velika svota novca, i ukazuje na to da je bratovština, financijski, u to vrijeme bila dobrostojeća.

Njegovanje pobožnosti i karitativne solidarnosti

Što se tiče tipova pobožnosti koje su njegovali članovi bratovštine Sv. Duha, osim tradicionalnih procesija prilikom pasionskih pobožnosti vezanih uz Kristovu muku (Veliki tjedan, Tijelovo ili pak na blagdan sv. Doroteje (6. veljače), kako se od druge polovice XVI. stoljeća nazivala procesija sa sv. Križićem), bratimi su također sudjelovali u pobožnosti četrdesetosatnog klanjanja pred Presvetim.⁷² Tako u razmatranoj računskoj knjizi bratovštine nalazimo i zapis da se 5. travnja 1783. iz bratovštinske blagajne izdvaja 259 lira za narudžbu novih voštanih svijeća, teških 37 libara (cijena jedne libre voska je tada iznosila 7 mletačkih lira), i to za prigodu četrdesetosatnog klanjanja pred Presvetim,⁷³ a u istu nakanu se 28. svibnja 1783. godine iz bratovštinske blagajne izdvaja 112 lira za voštane svijeće teške 16 libri voska.⁷⁴

⁷² Pobožnost četrdesetosatnog klanjanja pred Presvetim (četrdeset ura; Quarant' Ore) kao poseban oblik euharistijske pobožnosti nastala je u XVI. stoljeću. Prvi puta se spominje u Milanu godine 1527. g., gdje je u crkvi Svetog groba svećenik Gian Antonio Belotti tražio od vjernika tijekom propovijedi za vrijeme korizme da se mole četrdeset sati pred Presvetim sakramentom, kako bi se izmolila Božja pomoć u teškom ratnom vremenu. Te molitve trebale su se moliti četiri puta godišnje: za Uskrs, Duhove, Marijino uznesenje i Božić. Godine 1529. taj je običaj preuzela i milanska katedrala. Sveti Antun Maria Zaccaria i kapucin Josip von Ferno postat će u narednim godinama najveći zagovornici te nove pobožnosti klanjanja. Kapucin Ferno je u Milanu 1537. objavio i proširenu verziju svete ure: pojedinačne crkve u gradu bi nastavljale pobožnost u neprekinutom lancu četrdeset sati tijekom cijele godine, i to pred izloženim Presvetim. Rim je odobrio četrdesetsatno klanjanje 1539. godine na inicijativu sv. Filipa Nerija. Godine 1591. pobožnost je, posredstvom nuncija Frangipanija, uvedena u njemački grad Köln. Papa Klement VIII. je 1592. u svojoj buli „Graves et diuturnae“ propisao ovu pobožnost bez prekida za sve rimske crkve i tako je nastao današnji oblik „vječnog ili sveudiljno klanjanja“, odnosno „trajne molitve“ pred Presvetim. Vršenje ove pobožnosti nastavilo se sve do Francuske revolucije 1792. Obnovljena je ponovno 1829. i traje do danas. Od 1556. pobožnost vječnog klanjanja, kao naknadu za grijeh u tri zadnja dana karnevala započeli su širiti najprije isusovci, a zatim kapucini. Dakle, od tada se pojavila nova nakana ove molitve: nije se više radilo o javnoj nakani, kao npr. molitvi za mir, što je bilo u počecima te pobožnosti, već se sada na prvom mjestu nalazi zadovoljština za grijeh, za nemoral. Euharistijska pobožnost na obje nakane raširile se posvuda u XVII. i XVIII. stoljeću. O tome vidi: John A. Hardon, *Kleine Geschichte der Eucharistischen Anbetung*, vidi: <http://www.benediktinerinnen-der-anbetung.de/anbetung.pdf> [http://corpusdomini.hr/index.php?option=com_content &view=article&id=62&Itemid=23](http://corpusdomini.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=23), sub voce *Povijest adoracije, Mala povijest euharistijskog klanjanja*, (prev. Mirela Vukman Ivezić), (zadnji put viđeno 4. kolovoza 2013.)

⁷³ „5. Aprile 1783. Per libre 37 Cera nuova in occasione delle 40 Ore a L 7 la libra - L 259.“ - DAZD, Administrativna knjiga bratovštine Svetog Duha (*Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804.), fol. 26v.

⁷⁴ „1783. 28. Maggio. Per libre 16 Cera lavorata in occasione delle 40 Ore a L 7 la libra - 112 L.“ - isto, fol. 25v

Treba istaknuti i crkvene blagdane, prilikom kojih su se bratimi okupljali na bogoslužje, koje bi obično služio kapelan ili koji drugi svećenik hvarske biskupije, a koji su navedeni u istoj administrativnoj knjizi bratovštine. U razmatranim izvorima se tako navodi blagdan Duhova, koji je bio glavni blagdan za bratime ove bratovštine,⁷⁵ zatim se spominju blagdani sv. Nikole,⁷⁶ sv. Ambrozija,⁷⁷ i Svijećnice.⁷⁸ Podrazumijeva se da su članovi ove bratovštine prisustvovali svim glavnim blagdanima u crkvenoj liturgijskoj godini.

Nadalje, u istoj knjizi nalazimo i zapis da su članovi bratovštine prikupljali milostinju za siromahe u gradu,⁷⁹ pa time možemo potvrditi da ova bratovština nije njegovala samo pobožnost prema božanskome kultu, već je imala i naglašen solidarni karakter prema najpotrebnijima i onima na društvenoj margini, u skladu s kršćanskim načelom ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Jednako tako, u duhu solidarnosti sa svojim članovima, troškove za sprovodne obrede pojedinih bratima i članova njihove obitelji obično je pokrivala bratovština.⁸⁰

Bratimsko odjelo - tunika

Općenito je poznato da su članovi bratovština, pa tako i hvarskih, imali vlastito odijelo nalik na redovnički habit (dugu tuniku od lana u određenoj boji), koje su oblačili za vrijeme crkvenih ophoda (procesija), svečane liturgije, zajedničkih sastanaka i prilikom sprovoda svojih članova. Tako se u statutima bratovštine Sv. Duha i Sv. Križa izričito naglašava da članovi moraju nabaviti tuniku u roku od godinu dana i nositi je u određene dane kad o tome odluči bratovština, inače će

⁷⁵ Tako je 30. svibnja 1789. godine zapisano u administrativnu knjigu bratovštine da se daruje milostinja u iznosu od 16 lira za „male mise“ koje se služe za trodnevnicu uoči Duhova, isto tako za pjevane mise koje služe svećenici tijekom trodnevne proslave blagdana Duhova, bratovština za bogoslužje izdvaja 30 lira: „1789. 30. Maggio. Per ellemosina di Messe basse nelli tre giorni di Pentecoste - L 16; Per cantate ali Reuerendissimi Sacerdoti per uffizature delle tre feste di Pentecoste - L 30“ - isto, fol. 40v.

⁷⁶ „1782. 6. Decembre. Per l'ofiziatura di S. Nicolo alli stessi signori Sacerdoti giusta il solito - L 12“ - isto, fol. 25r.

⁷⁷ „1782. 7. Decembre. Per la solita Messa di S. Ambrogio al Signor Capellano - L 2“ - isto.

⁷⁸ „1783. 2. Febraio. Per libre 16 di Cera lavorata da distribuirsi nel giorno d'oggi giusta il solito in raggion di L 7 la libra - L 112“ - isto, fol. 25v.

⁷⁹ „1783. 28. Maggio. Per dispensate in Elemosina a poveri - L 4.“ - isto, fol. 25v.

⁸⁰ Primjerice, u troškovniku koji je 1791. godine sastavio gastald i blagajnik bratovštine Juraj Domančić pokojnog Mihovila (*Zorzi Domancich quondam Michiel gastaldo cassiere della Fraglia di S. Spirito in questa Città*) navode se troškovi sprovoda sina bratima Martina Dragičevića - L 1:4: „28. Ottobre. Per l'essequie del Figlio di Martin Dragichievich - L 1:4“; zatim za sprovodne obrede patricijke Magdalene Jakša, koja je vjerojatno bila članica bratovštine ili je bila u rodbinskoj vezi s nekim od članova, što se ne vidi iz zapisa: „23. Novembre. Per l'essequie della quondam Nobil Signora Maddalena Giaxa - L 1:4“. Također se u istom troškovniku navode troškovi sprovoda za pokojnu Simonu Bracanović: „30. Decembre. Per l'essequie della quondam Simona Brazzanovich - L 1:4“ - isto, fol. 47v.

biti kažnjeni novčanom kaznom.⁸¹ Naravno, nošenje tunike u određenoj boji imalo je i simbolički značaj, u smislu podvrgavanja bratima evanđeoskom siromaštvu i jednostavnosti, kako je to uobičajeno kod pripadnika redovničkih zajednica, benediktinaca, franjevac, dominikanca i drugih. Članovi bratovštine Sv. Duha nosili su tuniku bijele boje, očito po uzoru na talijanske pripadnike flagelantskoga pokreta, koji se u talijanskim izvorima nazivaju *bianchi*, upravo prema boji njihove tunike.⁸² Preko bijele tunike od druge polovice XIX. stoljeća stavljala se plava pelerina, a takvu odjeću bratimi nose i danas.

Ustrojstvo bratovštine

O ustrojstvu i djelovanju bratovštine ponajviše doznajemo iz njezina pravilnika. Bratovštinski statuti (pravilnici, matrikule) sastavljani su po uzoru na komunalne statute, a iz njih je jasno vidljivo da svaka bratovština ima vrlo dobro organiziranu strukturu, na vrhu koje se nalaze bratovštinski upravitelji. Uprava bratovštine birala se i potvrđivala svake godine, na blagdan patrona bratovštine. U devetom članku pravilnika ove bratovštine navodi se da njome upravljaju tri gastalda, dva prokuratora i dva suca, koji se biraju svake godine na blagdan Duhova, ili se potvrđuju već postojeći.⁸³ Prema matrikuli bratovštine možemo uočiti koju su točno ulogu imali svaki od navedenih članova uprave. Tako gastaldi bratovštine Sv. Duha imaju obvezu ravnati javnim nastupima bratima, odnosno, određivali su tko će i kako nositi križ i svijeće, tko će gdje stajati u procesiji i slično, ravnali su zajedničkim pjevanjem prilikom procesije (čl. 11),⁸⁴ zatim im je bila dužnost prikupljati globe i držati bratovštinsku (računsku) knjigu, te polagati račune jednom godišnje članovima bratovštine (čl. 12).⁸⁵ Nadalje, oni su bili dužni svake godine

---

⁸¹ Statut bratovštine Sv. Duha, čl. 4: „Item che chadaun de li ditti siano tenuti far le Toniche fina uno anno proximo sotto pena de lire cinque per chadauno; et chadauno mexe dapoi passato el ditto termene e quando li ditti Confrati deliberaranno vestirse chadauno sia tenuto vestirse sotto pena de soldi cinque per ogni fiada, non intendendo in questo s(er) Niccolo di Andrea zoè di vestirse, et quelli che fosse impotenti, secondo la discretion di Gastaldi“ - Kovačić, *Tri pravilnika*, 126. Sličnu odredbu imaju i bratimi Sv. Križa gdje se u članku 2 naglašava da moraju nabaviti tuniku do sljedećeg Velikog petka: „Item, che cadauno di Confrati, che non farà la tonica sino al Veneri Santo prossimo à da venir, debba pagar di piccoli lire tre“; i čl. 3 propisuje kaznu od 15 solida za one bratime koji se ne bi odjenuli (kad to zatreba) ili bi se odjenuli u tuniku bez valjanoga razloga: „Item chi non si vestisse, over volesse vestire senza legitima causa paga soldi quindecim“. - isto, 128.

⁸² N. Đivanović, *Flagelanti u našem primorju*, 193.

⁸³ „9 - Item se debbano far Gastaldi tre, a Procuradori doi, e Zudexe doi ogni anno, zoè le ditte Feste de San Spirito, over confirmar quelli i fosse, o parte dessi chomo a quelli mejo parerà.“ - Kovačić, *Tri pravilnika*, 126.

⁸⁴ „11 - Item quandocunque li Confratri se voranno vestir chadaun sia tenuto congregarse ut supra, et sempre chadaun sia tenuto obedir Gastaldi , over Gastaldo in portar la Croxe, et Dopier, et cantar, et andar per ordene, chomo a quello parerà, sotto pena de soldi diexe per chadauno, e chadauna fiada. - isto, 126.

⁸⁵ Isto, 126. S obzirom na to da su statuti bratovština vrlo sličili jedan drugome, jer su se odredbe prepisivale, ponekad i u cijelosti, vrlo sličnu odredbu o obvezi gastalda nalazimo i u Pravilniku

na javnoj dražbi davati u zakup prihode bratovštine, a u slučaju da se dogodi kakva manjkavost u računima, plaćali bi globu od 10 solida (čl. 12).⁸⁶ Može se zaključiti da su gastaldi bili svojevrsni nadzornici nad bratovštinskom imovinom (čl. 2) i vršitelji reda prilikom javnih ophoda, ali i u samoj bratovštini. Prokuratorori su pak imali funkciju nadgledanja rada gastalda, ali su se ujedno bili dužni brinuti za dobro (bratovštinske) crkve (čl. 13.).⁸⁷ U određenim prijestupima koje počine članovi bratovštine nadležni su bratovštinski suci, koji sude prema pravilniku bratovštine Sv. Duha, a u slučaju da su suci trenutno odsutni, njihovu službu mogu preuzeti i gastaldi, ali samo za one slučajeve do visine globe od pet mletačkih libara (čl. 14).⁸⁸ Već postojanje sudačke funkcije u bratovštinama govori da je očito znalo doći do određenih prijestupa, pa i nedopustivih čina, koje su pojedinci znali počinuti i koji nisu bili u skladu sa statutom. Tako je primjerice statut bratovštine Sv. Duha godine 1469. nadopunjen dvjema odredbama, te se u čl. 15. izričito navodi da se bratimi ne smiju međusobno vrijeđati, a u suprotnom dužni su platiti globu u iznosu od 20 solida. Nadalje, nisu se smjeli međusobno tući, za što je bila predviđena globa od pet libara, a u slučaju da se napadnu nožem bili bi isključeni iz bratovštine.⁸⁹ Ova nadopuna statuta ovakvom odredbom, jasan je pokazatelj da je očito znalo dolaziti do verbalnih konflikata pa i fizičkih delikata među bratimima, koje je zakonski trebalo sankcionirati.

Slična praksa biranja uprave nastavila se i kasnije u XVIII. stoljeću, kako to možemo pratiti u administrativnoj knjizi (1773.-1804.) bratovštine Sv. Duha, u kojoj nalazimo zapisano da je zvuk crkvenih zvona (*premessi li soliti botti della campana*) označio početak sastanka članova bratovštine na blagdan Duhova, i kojom se prilikom mijenjala uprava bratovštine. No uprava bratovštine u tom je razdoblju, za razliku od srednjega vijeka, bila u nešto izmijenjenu obliku. Tako su na čelu bratovštine bili jedan gastald (*gastaldo*), koji je ujedno i bratovštinski blagajnik (*cassiere*), dva suca (*giudici*) i dva upravna pomoćnika (u izvoru se nazivaju *Aggiutanti*). Tako je, primjerice, 1777. godine bratovštinski gastald i blagajnik bio Prosper Kovačević

---

bratovštine sv. Križa (čl. 10): „Item, che li Gastaldi siano tenuti, et obligati d’osservar tutte le soprascritte cose, et etiam l’infrastrate, et scuoder le pene, come si contien in la presente Costituzione, et tenir il libro del dar, et haver, et de tutte l’altre cose, ch’accadesse administrar, et veder l’entrate, qual per tempo coll’aiuto Divino saranno, et render buon conto, et vera ragion dell’administratione loro ogn’Anno alli sussequenti Gastaldi, Giudici, et Procuratori.“ - isto, 129.

⁸⁶ „12 - Item che li Gastaldi siano tenuti de far observar tutte le cose preditte, et scoder le pene, e tegnir Libro de la Fratia preditta, achordandose fra loro, zoè un dessi, et render ogni anno la raxon di tutto, et di incantar, et vender le intrade, et notar, over far notar l’Incanto in Libro preditto, sotto pena de soldi vinti per chadauna fiada contrafaranno a chadauna cosa.“ - isto, 126.

⁸⁷ „13 - Item che li Procoradori sempre siano tenuti procurar principaliter al ben de la Jesia, sempre ricordando a li Gastaldi (etc).“ - isto.

⁸⁸ „14 - Item che li Zudexi siano tenuti render raxon a chadaun ut supra ogni fiada seranno rechiesti (etc), et non trovandose Zudexi chel Gastaldo possa far l’officio di Zudexi, de lire cinque.“ - isto, 127.

⁸⁹ „15 - Che nessun di Confratri se debba inziuriar uno con l’altro sotto pena de soldi vinti de parola per chadaun, e di pugno, et altramente di man lire cinque, et di Cortello, e di fatti sotto pena di privation de la Frataja.“ - isto.

pokojnog Dominika (*Prospero Couaceuich quondam Domenico, gastaldo e cassiere*), sudsku funkciju (*Giudici*) vršili su Juraj Novak pokojnog Martina (*Zorzi Nouach quondam Martin*) i Matij Kovačić zvan Ragužel (*Mattio Couacich detto Raguseo*)⁹⁰ dok su upravni pomoćnici (*Aggiutanti*) bili Paskval Danijelović čiji je nadimak bio Flè (*Pasquale Danielouich detto Flè*), te Filip Budrović (*Filippo Budrouich*).⁹¹

Iz spomenute računске knjige saznajemo da je bratovština imala i svog odvjetnika (advokata). Tako se u navedenoj računskoj knjizi navodi da je 1782. godine tu dužnost obnašao (Jakov) Boglič (*il signor Avvocato Boglich*) kojemu se 16. prosinca isplaćuje honorar u iznosu od 48 libri,⁹² dok se iduće godine, na dan 28. svibnja advokatu bratovštine, vjerojatno istomu Bogliču, za njegove usluge isplatila plaća, ne u novcu već mu se dao kozlič, koji je tada vrijedio 16 libri.⁹³ Postojanje advokata kao pravnoga predstavnika bratovštine očito ukazuje na činjenicu da je bratovština vodila i određene pravne sporove.

Članom bratovštine mogao je postati svatko tko bi prihvatio pridržavati se odredaba zapisanih u Statutu matrikule i platiti propisanu upisninu. U Statutu bratovštine Sv. Duha navodi se da ulazna članarina iznosi pet dukata, a za onoga kome je otac bio bratim, ako pristupi bratovštini odmah po očevoj smrti u roku od petnaest dana, upisnina je jedan dukat. (čl. 5).⁹⁴ Iz navedenoga je uočljivo da je upravi bratovštine očito stalo da članstvo bude nasljedno, odnosno da sin po očevoj smrti odmah zamijeni oca u bratovštini, pri čemu ima platežne pogodnosti u vidu peterostruko manje upisnine.

Bratovština Sv. Duha za svoje je članove imala prvenstveno hvarske pučane, ali i stanovnike hvarškoga sela Grablja, jer sve do kraja XVIII. stoljeća Grabljani nisu imali svoju župnu crkvu. Na popisu bratima, koji su se sastali 1737. g., vidljivo je da su, osim hvarških stanovnika, ovoj bratovštini pripadali i stanovnici Grablja, pa tako se od hvarških prezimena spominju Bracanović, Domančić, Barbarić i Bodlović, a od grabaljskih prezimena Petrić, Zaninović, Budrović, Tudor, Barišić i Žurić (Jurić).⁹⁵

Zanimljivo je istaknuti prezimena muških članova bratovštine koja se spominju u razmatranoj administrativnoj knjizi u razdoblju od 1773.-1804. godine. Abecednim redom to su: Barbarić (*Barbarich*), Bracanović (*Brazzanouich*), Budrović (*Budrouich*), Buzolić (*Buzolich*) Danijelović (*Danielouich*), Dobrošić (*Dobrossich*), Domančić (*Domancich*), Dujmović (*Duimouich*), Hančević (*Hanzeuich/Hanceuich*),

⁹⁰ Očito je ovaj bratim podrijetlom bio iz Dubrovnika, budući da nosi nadimak *Raguseo* tj. Ragužel.

⁹¹ DAZd, Fond: Bratovštine u Dalmaciji, Hvar, br. 21, *Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804., fol. 9v

⁹² Isto, fol. 25r

⁹³ „Per la solita onoranza al Signor Avvocato in un Capretto - L 16 “ - isto, fol. 26r.

⁹⁴ „5 - Item perchè sono certi, a chi padre la stà Confratre, costituisce, et ordena, che i ditti da puoi dana notitia a loro possano intrar in la ditta Scola fina zorni quindexe, promitando over pagando Ducato uno per uno, secondo la antiqua consuetudine, over constitution; et passato el ditto termene non debbia esser lassato intrar sel non pagasse Ducati cinque per lo mancho...“ - Kovačić, Tri pravilnika, 126.

⁹⁵ Kovačić, *Zapisi*, 142.; Bučić, O nekim bratovštinama, 40.

Karković (*Carcouich*) Kovačević (*Couaceuich*), Kovačić (*Couacich*), Marković (*Marcouich*), Novak (*Nouach*), Papafava (*Papafaua*), Zaninović (*Zaninouich*).⁹⁶

U navedenom razdoblju, žene se kao aktivne članice bratovštine u izvorima ne spominju, iako nije isključeno da su vjerojatno mogle pristupiti bratovštini, ali nisu imale pravo sudjelovanja i glasovanja na bratovštinskim sastancima.⁹⁷ Žene su, čini se, više imale pobožnu, vjersku ulogu u vidu sudjelovanja na sv. misi u bratovštinskoj crkvi, u procesijama i sprovodnim obredima, pomagale su u karitativnim akcijama, kao i u pripremi hrane za bratime i nadničare koji su obrađivali bratovštinsku zemlju, a mogle su se i pokapati u bratovštinskoj grobnici. O tome, primjerice, govori oporuka Mande Bodlović iz 19. siječnja 1710. g., koja je odredila da kao sestrima ove bratovštine želi biti pokopana u bratovštinskoj grobnici.⁹⁸ Također, u oporuci Kate, udovice Rade Domjana, iz 1715., stoji da se ona želi pokopati u grobnici bratovštine kao kći jednog bratima (*per esser figlia di uno dei confratti*).⁹⁹ Bratovštinsku grobnicu kao svoje ukopno mjesto odabrala je, u svojoj oporuci od 18. travnja 1723. g., i Dobra Duklin pokojnog Nikole, udovica Grgura Palarića iz Brusja, a to joj je bilo omogućeno kao ženi bratima.¹⁰⁰ Tek su s utemeljenjem bratovštine Sv. Nikole, 1861. g. žene dobile pravo aktivnoga sudjelovanja i članstva u bratovštini.

U drugoj polovici XVI. stoljeća u izvorima nailazimo na brojčano stanje bratovštine. Tako apostolski vizitator Augustin Valier 1579. navodi da je ova bratovština imala 50 muških članova,¹⁰¹ i kao takva pripadala je među brojnije hvarske bratovštine. Za XVII. stoljeće, na žalost, nemamo podataka o broju članova bratovštine. Za razliku od druge polovice XVI. stoljeća, kada je bratovština članstvom jedna od brojnijih hvarskih bratovština (imala je 50 muških članova), sedamdesetih godina XVIII. stoljeća bratovština broji u prosjeku 20-ak članova. U spomenutoj administrativnoj knjizi zapisano je, da je 1775. g. članom bratovštine bio 21 bratim,¹⁰² 1776. bratovština ima dva člana manje (19),¹⁰³ isto kao i iduće godine, dakle 19.¹⁰⁴ Godine 1780. ponovno na popisu članova nalazimo 21 bratima,¹⁰⁵ a 1783. godine navode

⁹⁶ DAZd, *Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804., fol. 5v, 7v, 9v, 17r, 26v.

⁹⁷ Naime, u razmatranoj administrativnoj knjizi ne navodi se ime niti jedne žene u službenom popisu bratima koji su se okupljali na bratovštinskim sastancima, već su zabilježena imena samo muških članova. Ipak, žene se spominju prilikom navođenja troškova za sprovodne obrede (neke o njih), ili pak kao dobročiniteljice kojima se u znak zahvale za nešto učinjeno u bratovštini daje određena novčana naknada. Inače, ženama kao članicama dalmatinskih bratovština bavila se Vilma Pezelj, *Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 47/2010, 1 (95), 155-173.

⁹⁸ Bučić, *O nekim bratovštinama*, 40.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto. Iz posljednja dva primjera je uočljivo da su se u bratovštinskim grobnicama mogli ukapati i najbliži obiteljski članovi bratima, odnosno njihove supruge i kćeri.

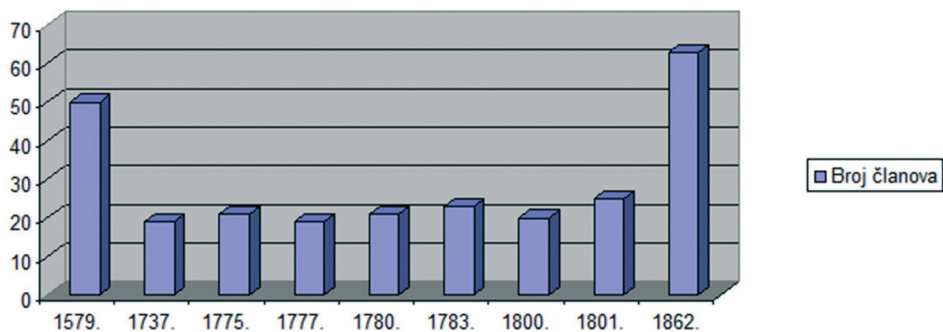
¹⁰¹ Visitatio... a. 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164.

¹⁰² DAZd, *Scuola di San Spirito in Lesina*, 1773.-1804., fol. 5v.

¹⁰³ Isto, fol. 7v.

¹⁰⁴ Isto, fol. 9v.

¹⁰⁵ Isto, fol. 17r.

Broj članova bratovštine Sv. Duha u ranom novom vijeku

se dvadeset i tri člana.¹⁰⁶ Na razmeđi XVIII. i XIX. stoljeća broj bratima kreće se između 20 i 25, odnosno 1800. g. zabilježeno je njih 20,¹⁰⁷ dok ih je 1801. godine bilo 25.¹⁰⁸ Godine 1862. (kada je utemeljena nova bratovština Sv. Nikole na tradiciji stare) bratovština je imala 38 bratima i 25 sestrima, dakle ukupno 63 člana.¹⁰⁹ (vidi Grafikon 1.)

S uspostavom francuske vlasti u Dalmaciji došlo je do ukidanja gotovo svih bratovština na istočnoj jadranskoj obali, pa tako i na Hvaru, i do konfisciranja njihove imovine, a tu sudbinu nije izbjegla ni bratovština Sv. Duha. Ne zna se koje je godine točno ukinuta bratovština, budući da nije sačuvan akt o supresiji, ali u literaturi se navodi razdoblje između 1807. i 1813. godine. Također, sačuvana bratimska knjiga više nema zapisa iza 1807. g., pa je, vjerojatno, to bila zadnja godina postojanja bratovštine Sv. Duha. Bratovštinska je crkva bila podržavljena i ustupljena crkvinarstvu Stolne crkve oko 1825.-1826. godine. Tada je crkva Sv. Duha, prema zahtjevu koji je Kurija uputila Vladi, vraćena bogoslužju, navodeći argument, „zbog pobožnosti i prikladnog položaja posebno za tzv. ‘stidljive siromahe’ koji zbog oskudna ruha ne mogu u Katedralu“. Pravilnik nove bratovštine iz 1861. ističe zasluge biskupa Bordinija zbog obnove crkve i njezina povrata kultu.¹¹⁰ Kuću bivše bratovštine, koja se nalazila jugoistočno uz crkvu, Država je predala na upravu tom istom crkvinarstvu tek 1861. godine, a te je godine i utemeljena nova bratovština, pod titularom Sv. Nikole, zaštitnika ribara i pomoraca.¹¹¹ Titular Sv. Duha spominje se uz Sv. Nikolu tek od 1980. godine.¹¹² Ova bratovština, sada pod novim titularom

¹⁰⁶ Isto, fol. 26v.

¹⁰⁷ Isto, fol. 75r.

¹⁰⁸ Isto, fol. 78v-79r.

¹⁰⁹ J. Kovačić, *Zapisi*, 144.

¹¹⁰ Kovačić, *Iz hvarske kulturne baštine*, 222.

¹¹¹ Kult sv. Nikole njegovali su bratimi bratovštine Sv. Duha još od XVI. stoljeća. Kovačić, *Zapisi*, 144-145; *Visitatio...* a. 1579. (fol. 35r), *Acta visitationum*, 164.

¹¹² Kovačić, *Tri pravilnika*, 123.

Bratimi Duha Svetoga na pali "Bogorodica sa sv. Franom i Antonijem", sakristija Hvarske katedrale

procesijama vezanim uz Kristovu muku, pa tako se u spomenutom pravilniku navodi: „Svaki bratim, samo ako ne bude odsutan, ili bolestan, ili opravdano zapriječen, bit će dužan prisustvovati s bratimskom haljinom i dotičnim obilježjem: a) procesiji u Veliki četvrtak i Veliki petak poslije podne za ophod svetih grobova; b) procesiji u nedjelju poslije podne Velike sedmice, za jednosatni pohod Svetootajstvu izloženom za 40 sati u stolnoj crkvi; c) svečanoj procesiji Svetootajstvom u Veliki petak večer“. U nastavku se nabraja još sedam procesija u kojima imaju sudjelovati članovi bratovštine Sv. Nikole.¹¹³

¹¹³ Škunca, *Štovanje Isusove muke*, 45.

Zaključna riječ

Možemo zaključiti da se vjerski život Hvarana u razdoblju razvijenoga i kasnog srednjeg te ranoga novog vijeka odvijao u okrilju vjerskih laičkih zajednica - bratovština koje su za svoj cilj imale promicanje pobožnosti, ali su imale obilježje karitativnoga i solidarnoga djelovanja prema svojim članovima ili onima na rubu društva. Može se ustvrditi da su hvarske bratovštine, pa tako i ova Sv. Duha, koja od 1861. djeluje kao nova bratovština pod titularom sv. Nikole, bile integrativni čimbenik hvaraskoga društva, što je naročito bilo vidljivo tijekom blagdana i procesija gradom, bratovštinskih sastanaka, za vrijeme sprovida pokojnih članova, prilikom pasionskih prikazanja i dr. Hvarske bratovštine predstavljale su mjesta okupljanja svih društvenih slojeva, a na bratovštinskim sastancima razmjenjivale su se ideje i mišljenja (pa i ona politička). Iz tog razloga, bratovštine su od strane komunalne vlasti smatrane nepoželjnim faktorom, budući da su imale velik utjecaj na narod, stoga su bile pod strogim nadzorom državne vlasti, a od Tridentskoga koncila nadalje i crkvene.

Djelovanje hvarskih bratovština uvelike je doprinijelo razvoju pobožnosti, što se u hvarskom kontekstu naročito odnosi na pasionske pobožnosti (štovanje Kristove muke), koje su se, usprkos zubu vremena, održale sve do danas. Upravo je zaslugom dviju najvećih hvarskih bratovština (Sv. Duha, tj. Sv. Nikole, i Sv. Križa), ali i mnogih drugih religioznih bratovština koje su u srednjem i ranom novom vijeku djelovale diljem otoka Hvara, te su usjekle duboke korijene u tkivo hvarskog religioznog života; tako i do danas održana petstoljetna tradicija pasionskih procesija „za Križen“ u Velikom tjednu, koje su zaslužno uvrštene na listu UNESCO-ve nematerijalne baštine.

THE HVAR CONFRATERNITY OF THE HOLY SPIRIT IN THE LATE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN ERA

Summary

In this text the author present the activities of the Hvar Confraternity of the Holy Spirit from the time of its founding in the 14th century until French rule was imposed in Dalmatia in 1806, when almost all the Confraternities in the eastern Adriatic Communes were disbanded, including this one. On the basis of an analysis of the archive source material in the administrative book of the Confraternity of the Holy Spirit (1773-1804) which are kept in the State Archive in Zadar, as well as the published rule-book (register) of the Confraternity, the pastoral visitations of Valier and Priuli to the Hvar Bishopric in 1579 and 1602-3, plus information from relevant literature about Hvar's church history, this study seeks to set out the charisma and activities of the aforementioned Confraternity, to describe its internal structure, which was based on the model of the communal organization of society, and finally to highlight its religious and social-charitable role in Hvar society during the late Middle Ages and early Modern Era.

The Hvar Confraternity of the Holy Spirit was organized in a similar way to other medieval and modern era Confraternities on the eastern Adriatic coast. In the late Middle Ages it was headed by three gastalds, two procurators and two judges, who were chosen annually on the day of Pentecost, or the existing officials were confirmed as continuing in office. Later, in the 17th and 18th centuries, the gastald was also the treasurer of the Confraternity, and the sources also record that there was a lawyer and the Director of the Confraternity had an assistant.

In this text special emphasis is placed on the property and financial status of the Confraternity in the 18th century, and there is an analysis of the numbers of members of the Confraternity in the early Modern Era. Also, the author has created an alphabetical list of the names of Confraternity members (who came from Hvar Town and Grablje) from the financial records in the second half of the 18th century. In the beginning this Confraternity was penitential (flagellational) in character, but towards the end of the 16th century the practice of flagellation disappeared, and during the following two centuries members of the Confraternity maintained and nurtured veneration for Christ's suffering (like the Hvar Confraternity of the Holy Cross), taking part in traditional processions and pageants in the town, and they were particularly involved in the forty-hour adoration of the Blessed Sacrament. They also gathered for all the important feast days of the Church (Christmas, Easter and Corpus Christi) and the feast day of Pentecost (for which the Confraternity was named) as well as some other saints' days, such as that of St. Nicholas and St. Ambrose, and the Presentation of Jesus at the Temple, when the chaplain to the Confraternity or some others of the bishopric's priests would lead the festive service, for which they received a fixed payment.

Apart from its penitential dimension, the Confraternity of the Holy Spirit had practical and social roles. The Confraternity's rule-book and other sources such as the financial records show that members were required to take part in funerals for their members and members' families, to support poorer members of the Confraternity financially, and especially to help Hvar's paupers.

From the sources which have been preserved and from information gleaned from the historiography to date, it can be seen that the Hvar Confraternity of the Holy Spirit, which was inherited in the second half of the 19th century by the newly founded Confraternity of St. Nicholas, has a long and rich tradition which was embedded in the Hvar Commune from the 14th century. From that time right up to the present day its members (brothers only at first, later sisters too) have been active in the religious activities of Hvar Town, as well as its wider social life.